

NOTES SOBRE LA TRANSICIÓ FAMILIAR

Anna Cabré i Pla

96

NOTES SOBRE LA TRANSICIÓ FAMILIAR

Anna Cabré i Pla

96

Aquest treball és la transcripció d'una ponència presentada a les Jornades sobre "*Família i canvi social*", a la Associació per a les Nacions Unides a Espaya, Barcelona 1994.

Centre d'Estudis Demogràfics

1995

NOTES SOBRE LA TRANSICIÓ FAMILIAR

Abans de tot vull expressar la meva satisfacció d'estar aquí i agrair la invitació que m'han fet l'Associació per les Nacions Unides a Espanya i l'organitzador d'aquest seminari, el meu amic, el professor Lluís Flaquer. Un dels motius d'aquesta satisfacció és precisament poder assistir, com ara ha estat el cas, a conferències com la del professor Julio Iglesias, que realment són molt estimulants i una indubtable font d'inspiració.

Em feia gràcia perquè, quan escoltava, em trobava en la posició en què moltes vegades veig a les persones del públic que m'escolten a mi. Jo vaig dient que això és així o axà i la gent del públic va fent que sí, que sí, i alguns es posen la mà al cor, com volent dir, sí, sí, sóc jo, estas parlant de mi. I en aquest cas m'ha fet gràcia quan ell parlava sobre l'estacionalitat del matrimoni, perquè m'he reconegut. Jo voldria afegir que els estudis històrics, aquí a Catalunya, - per històrics vull dir del segle XVIII i XIX- assenyalen el màxim de matrimonis al mes de febrer. Era el mes abans de quaresma i coincidia amb el moment de menys feina agrícola. Un cop passada la quaresma, es reprenien les tasques agrícoles; però això és molt antigament. A partir del segle XX, el màxim de matrimonis es concentrava efectivament en el més de setembre. He pensat, he estat mirant, i he vist que la meva mare i la meva àvia es van casar el mes de setembre i la meva filla es va casar el mes de juliol, o sigui que realment, quadraven completament amb l'exposició del professor Julio Iglesias de Ussel. Jo em vaig casar el més de maig, però va ser per causes alienes a la meva voluntat. La data la va decidir la policia francesa, o sigui que no s'hi escau, no?

Bé, hi ha molts temes a més dels que ell ha tractat, i n'ha tractat tantíssims, i a una tal velocitat que, realment, jo no puc deixar de recollir-ne alguns en la meua exposició, que crec que és més desorganitzada perquè com heu vist, el títol és "Notes sobre la transició familiar". Em sembla que és la primera vegada que faig servir un títol que es diu "notes". Fins ara, la meitat de les coses que he escrit o de les quals he xerrat començaven dient "Reflexions sobre", i una vegada algú em va fer notar que havia quinze coses que totes s'encapçalaven amb "Reflexions". Aquesta persona deia: "És que tu reflexiones molt". No, no és que reflexioni molt. El que passa és que quasi, quasi no puc fer altre cosa que reflexionar. És l'única cosa que puc oferir; són les reflexions. Per què?

Fa onze anys ara que sóc directora del Centre d'Estudis Demogràfics. No sóc l'única persona amb responsabilitats administratives al món. Aquí tenim un director de departament, un degà de facultat, suposo que hi ha en el públic persones amb responsabilitats diverses, o que n'han tingut i saben el que significa; vull dir, que se sap que ser director del Centre d'Estudis Demogràfics, no és una cosa molt propícia per a fer ciència, tot al contrari. És una cosa que vol dir que et passes el dia buscant diners, et passes el dia fent cartes de recomanació, espantant periodistes i algú altre, i les col.laboracions d'àmbit científic, moltes vegades, són a demanda i per això, finalment, toques moltes tecles; perquè et demanen moltes coses. Això, que no sembla que sigui bo des d'una òptica de producció científica ordenada, té alguns avantatges. Quan vam començar al Centre d'Estudis Demogràfics, encara no estàvem ficats en aquest corrent voraginós, i pensàvem que tindríem unes línies ben organitzades, i treballaríem com una formiga, una cosa darrera l'altra. Avui dia, com a mínim per a mi, això no és així, i la meua producció és una cosa bastant dispersa. Com que fins i tot les ments més desorganitzades tenen horror del caos, aquesta producció dispersa ha acabat organitzant-se d'alguna manera. Suposo, que si tingués més temps de llegir el que es produeix en aquests àmbits, m'adscriuria més a teories ja existents, o a línies de pensament més estructurades. Degut a aquest caos, aquests fragments de teoria, fragments temptatius, molt incipients, que vaig produint no els puc anomenar d'una altra manera que reflexions, notes; són fragments, que espero que en un futur tingui l'ocasió d'organitzar, triar, descartar etc, i acabin produint alguna cosa. La que avui presento, si pogués tenir un títol amb més volada, es podria dir: "Notes per a una teoria sobre la transició familiar", però em semblaria pretensions perquè no estic gens segura de que en pugui sortir una teoria; per tant, deixem-ho en "notes", que vol dir, que són uns punts diferents que em sembla que potencialment es podrien organitzar en una teoria de la transició familiar.

No sé si algú altre ha fet servir aquest concepte de transició familiar. Existeix el concepte de transició familiar? Sí. Bé, primer explicaré el que entenc jo per transició familiar, que és una cosa que he inventat però que no em sorprendria que algú altre ho hagués inventat al mateix temps, com acostuma a passar. La meua idea de transició familiar està basada en el concepte molt més conegut de transició demogràfica, de totes les transicions, de la paraula transició. Però la transició en els estudis d'història social té una connotació d'irreversibilitat. Quan es parla de transició democràtica, no la demogràfica, que a vegades es confonen, també se suposa que és irreversible, que és un pas

d'un estat anterior a un posterior i que això no té via de retorn.

La transició demogràfica, com tothom sap, fins i tot els no demògrafs, és aquell procés pel qual les societats humanes, passen d'un règim demogràfic dit antic, caracteritzat per la seva elevada fecunditat i la seva elevada mortalitat, a un règim demogràfic dit modern, caracteritzat per una baixa mortalitat i una baixa fecunditat. En teoria, hi hauria una espècie d'equilibri entre els dos components del moviment natural, a l'inici i al final del procés, mentre que durant el procés es produiria un desequilibri pel desfasament en la caiguda dels dos elements, que hauria propiciat l'elevat creixement demogràfic que es va produir en els països europeus en el segle XIX i que s'ha produït a escala mundial en el segle XX. En particular, aquesta segona onada del segle XX, s'ha denominat l'explosió demogràfica mundial i se suposa que aquesta explosió és el resultat d'un desfasament, i desapareixerà per ella mateixa quan es realitzi completament la transició. Sobre si això és veritat o no ho és, se'n pot discutir molt. Ara està de moda criticar la teoria de la transició demogràfica, que, com totes les explicacions excessivament esquemàtiques, no funcionen en tots els casos. Però jo no estic aquí ara per criticar la teoria de la transició, que això és una altra guerra, sinó per veure com aquesta idea m'ha donat, a mi, la noció de transició familiar.

El nom de transició familiar se'm va acudir per analogia amb la transició demogràfica. Però la idea, em va venir -després l'he anat reforçant- quan vam fer el treball que ha estat citat anteriorment, amb un equip molt nombrós, en el qual participaven persones molt conegudes com la sociòloga Anna Alabart, l'antropòloga Verena Stolke i tot un equip del Centre d'Estudis Demogràfics, Andreu Domingo i més persones. D'aquest estudi sobre "la formació de la parella", la principal publicació que n'ha sortit fins ara és un quadern de *Estudios y encuestas del Centro de Investigaciones Sociológicas* que va finançar la investigació; és el número vuit i es diu "*La cohabitación en España. Un estudio en Madrid y Barcelona.*" publicat l'any 1988.

Aquesta investigació va ser un estudi qualitatiu, d'aquells que dissenyàvem quan encara pensàvem que podíem investigar allò que ens agradava i no allò que la demanda solvent demanava. La idea de fer aquest estudi sobre la cohabitació va venir de veure la caiguda molt important en la nupcialitat que s'estava donant en el primer quinquenni dels vuitanta. Encara que, com després s'ha demostrat, una part de la caiguda era aparent, ja que hi havia un subregistre important de matrimonis perquè es perdien els butlletins estadístics. De totes formes, un cop recuperades les correccions, s'ha vist que efectivament, la caiguda de la nupcialitat era un fet totalment real.

Per donar-vos una idea, l'indicador sintètic de nupcialitat de l'any 1975, en el cas de Catalunya -en el cas d'Espanya és molt similar- per tots dos sexes era de 107%, que vol dir una cosa que és incomprendible per una mentalitat lògica: és el misteri dels indicadors transversals. Caldria explicar-ho: si cent persones que es casessin al llarg de la seva vida com s'estaven casant les persones de totes les edats l'any 75, arribarien a concloure 107 primers matrimonis. Sembla que això no pugui ser; 100 persones no poden casar-se 107 vegades per primera vegada. Però la xifra donava això, i això, en bona

demografia, en bona anàlisi demogràfica, vol dir que l'any 75 hi havia una concentració de matrimonis, que s'estava casant tothom a l'hora. S'estaven casant els grans, que ja feia temps que s'haurien d'haver casat, s'estaven casant els que tenien una edat que ja els tocava, i s'estaven casant els que encara no els tocava; tots a l'hora.

En canvi, si es feia el mateix càlcul per Catalunya, per l'any 85, ja teníem, i avui dia és pràcticament igual, un indicador sintètic de l'ordre de 0,6; que vol dir, que una generació que tota la seva vida es casés com es casa la gent en aquest moment, o l'any 85, que no ha canviat, se'n casarien de l'ordre dels 60, que significa que quedarien un 40% de solters i solteres, cosa que no s'ha produït mai, en cap generació històrica, ni les que tenien més entrades en religió, ni les que tenien més desequilibris en el mercat matrimonial. Mai no hi ha hagut un 40% de solters o solteres en una generació, la qual cosa fa pensar que també es tracta d'un moment extraordinari, un moment que ja fa molt temps que dura però que és un moment de baixa nupcialitat.

Doncs bé, en aquells anys 85, quan vam començar aquest estudi, érem conscients d'un fenomen, al qual ara ja estem acostumats, però en aquell moment era una cosa flagrant que s'estava produint i que no sabíem què passava. Al mateix temps, s'estava produint un altre fenomen que era l'aparició, com un fet relativament corrent i acceptat socialment, de les parelles no casades, dels cohabitants que n'hi vam dir, perquè algun nom se'ls havia de donar. Ara hi estem acostumats, i ara ja sabem que no ha prosperat gaire, que és un tema que segueix tenint acceptació però que en canvi continua sent un fet minoritari. Però en aquells anys, a principis dels 80, realment semblava que hi havia una progressió important. Semblava a simple vista, perquè no hi havia estadístiques de la cohabitació fora del matrimoni, i per tant no sabíem si la disminució dels matrimonis era perquè la gent seguia formant parelles i senzillament no les registrava, amb la qual cosa només hi havia una qüestió de canvi de forma, o era perquè realment no s'estaven formant noves parelles.

Segons quina sigui la causalitat, el pronòstic és molt diferent. Si es passa d'un tipus d'unió a un altre, però tots dos tenen les mateixes conseqüències respecte a la fecunditat, com s'havia donat per exemple el cas a Suècia, o en altres països europeus, on semblava que el matrimoni havia quedat per una temporada llarga com una relíquia d'altres temps, llavors es tracta d'un canvi formal, que pot tenir conseqüències, però és essencialment un canvi formal. Si en canvi, no s'estaven constituint noves parelles, això voldria dir, que el pronòstic, demogràficament parlant, era molt més important. Si no s'estaven constituint noves parelles, ni legalment, ni al marge de la llei, això tenia un pronòstic respecte dels naixements bastant diferent, a menys que suposéssim que continués la fecunditat, només per les mares soles o d'alguna altra manera, que no en veig gaires.

Vam començar aquest estudi, que es va fer per entrevistes qualitatives a Madrid i a Barcelona, i per poder comparar la situació dels cohabitants, en què eren diferents, etc, també vam entrevistar parelles que eren casades i persones soles, solteres o divorciades. D'això se'n va fer un treball que, com ja he dit abans es diu "*La cohabitación en España. Un estudio en Madrid y Barcelona*" i

un segon que és menys conegut, però que a mi particularment em sembla més elaborat des del punt de vista explicatiu, que és un article a la revista *Papers* que es titula "Els rols en el matrimoni i la cohabitació: un estudi a l'àrea de Barcelona". En aquest article només agafàvem les entrevistes de Barcelona, no agafàvem les de Madrid, entre altres coses, perquè ens va semblar, en una primera aproximació, que no eren exactament equivalents els fenòmens de cohabitació a Madrid i a Barcelona. Cada cas era un món, però ens semblava que hi havia també diferències locals. Vam estudiar el cas de Barcelona, que teníem més a prop i vam arribar a la conclusió següent; ara veureu com tot això porta a la transició familiar.

En què es diferenciaven les parelles casades de les parelles cohabitants?. Si les comparàvem per edats iguals, en què les seves actituds eren diferents?. Per exemple, en el cas de Madrid, que aquí no les consideràvem, les parelles cohabitants, normalment, no tenien fills i les casades sí; eren molt poc freqüents en aquell moment, a Madrid, les parelles cohabitants amb fills. En canvi, a Barcelona era molt més freqüent: es trobaven parelles cohabitants amb fills, molt assimilables, des del punt de vista social, a les parelles casades. En què es diferenciaven? El que vam fer nosaltres va ser un estudi del seu discurs, perquè el material amb què tractàvem era el discurs. Nosaltres teníem 144 entrevistes en total, 72 per a Barcelona i 72 per a Madrid; nosaltres no sabíem realment com vivien, sabíem el que ells deien de com vivien; nosaltres no vam anar a observar, no vam fer mesuraments. Vam gravar, registrar, transcriure, codificar i analitzar el que ells deien, no el que feien. Ens ho hem de creure.

Les diferències essencials entre casats i cohabitants les trobàvem en el què deien, i en com ho deien. En el discurs de les parelles casades hi havia una paraula clau, que era "ajudar", "ajudo" era el verb. Els homes ajudaven les dones a casa. *"Jo ja ajudo, però ella diu que no ajudo prou", "si, él ayuda pero yo le digo que ayude más, que eso no puede continuar y que si no me ayuda eso acabará muy mal"* i pràcticament, quan es parlava de rols i de papers i de què feien, era quasi impossible no trobar la paraula "ajuda". Per això, totes les citacions en aquest article, totes les seleccions de textos que vam fer per confirmar el que dèiem, a totes hi anava la paraula ajuda en negreta, perquè sortia sempre; els homes, dient que ells ajudaven a casa i les dones, dient que no ajudaven, o que no ajudaven prou. Però després, també, les dones deien que ajudaven a arribar a final de mes. Quan les dones casades treballaven, la majoria deien que "tot ajuda", normalment, excepte algun cas, de nivell molt alt: dona professional, etc. Normalment, les dones definien la seva activitat laboral com una ajuda. Elles no deien que ajudaven al marit a aportar diners, però deien que ajudaven a arribar a final de mes. A qui ajudaven? Als ingressos del marit, que no eren suficients. Ens va donar la impressió que a les parelles casades, a la majoria d'elles, en el seu discurs, el que hi havia era una interiorització d'un model complementari, en què cadascú tenia el seu camp; la dona era responsable de la casa, i l'home, havia d'ajudar-la perquè estem a finals del segle XX.

La dona reclamava que l'ajudessin en el seu terreny, però el seu terreny era de la seva responsabilitat. L'home era responsable de la part econòmica, i la

dona, eventualment, podia ajudar. Moltes vegades, l'ajuda excessiva era vista com intrusió. Això és un fet bastant interessant. En el cas de les dones, era un discurs particularment esquizofrènic, perquè volien ser ajudades però, no volien cedir el comandament en les qüestions domèstiques. Fins i tot hi ha alguns paràgrafs deliciosos, com en el cas d'una entrevistada que descriu uns veïns: un home que només treballa al matí i fa el dinar, i ho fa tot, i treballa moltíssim a casa. Per una banda, en el mateix paràgraf, la noia diu: "és diví, quan arribo a casa em trobo el dinar a taula". I dues ratlles més avall, diu: "és horrorós, arribo a casa i em trobo els mobles canviats de lloc, i ell es passa el dia rentant les cortines a màquina". I aquesta noia, que és molt neta, està avergonyida. És a dir, una dona, si l'home li renta les cortines, és una dona ofesa que sent que l'home li està dient que no és prou neta. Hi havia també el cas d'un enginyer a qui la dona no li deixava rentar la roba, perquè deia que li barrejava els colors. La dona no el deixava rentar a màquina, perquè li barrejava els colors. En canvi, aquest home tenia responsabilitats d'enginyeria importants.

A la vegada, també trobàvem, en el sentit contrari, com era més d'esperar, els homes que deien que, les dones treballaven per distreure's. Les dones deien que treballaven per ajudar, i els homes deien que les dones treballaven per distreure's, per sortir de casa, i ells les permetien que anessin a distreure's. N'hi havia alguns que ni això permetien, i deien "si tiene que trabajar alguien que trabaje alguno de los hijos". Si sóc jo i tres fills, per què ha de treballar la dona, no?. Hi havia graus, hi havia tota una gradació però essencialment, les respostes dels casats d'ambdós sexes, corresponien a un model complementari interioritzat, amb modificacions: alguns més moderns, més adaptats, els altres clarament tradicionals. Però jo diria que cobria quasi tota la gamma dels casats.

Els cohabitants tenien un discurs completament diferent. A més era molt més uniforme, quasi fet amb motlle. El discurs dels cohabitants, jo diria que era molt més ideològic, semblava que s'ho haguessin après en un manual i repetissin el mateix. A més sonava bastant més fals (sonava, això ja és una idea meva). Els cohabitants començaven fent una declaració de principis del tipus: "l'home i la dona són iguals i s'han de repartir la feina amb igualtat", no amb equitat, amb igualtat. Ara no ho podria dir, i és una llista llarga, però sempre, al començar hi havia una declaració de principis sobre com han de ser les coses. Després, hi havia una segona frase que eren els èxits obtinguts en l'aplicació del principi. "Nosaltres ens ho repartim segons gustos" o per exemple "ens llevem tots dos quan el nen plora" o "ens llevem per torns". Cadascú explicava com ells aplicaven aquesta teoria general. Tercera, i això era el més verídric, exposició dels conflictes, que en tenien. És a dir, que això no els funcionava. Quarta, esperança en una solució futura, que normalment era de tipus tècnic.

O sigui, els cohabitants semblaven tenir una norma, no expressada: mai podien parlar malament de l'altre. Així com els casats criticaven, molt afectuosament: "si no ajuda", "si surt per distreure's", amb una mena de complicitat, però sempre criticant, i jo crec que podien criticar, amb la seguretat que estaven casats i que allò era sòlid. En canvi, els cohabitants semblava que trepitgessin ous. Anaven molt en compte de no ficar-se, anava a dir amb el

contrari, precisament en què el contrari no fos el contrari. Semblava que eren molt amics i si hi havia un conflicte, era perquè la societat no estava prou rodada encara, però esperaven trobar la solució. Per exemple, si guanyaven més, llogarien algú que els fes les feines i, per tant, no tindrien conflicte. O si podien aconseguir una reducció d'horari, o si podien aconseguir una casa més a prop de la feina, o sigui, esperaven trobar solucions de gestió, en el temps, en els diners, que els permetria aproximar-se al model i no tenir conflictes.

A la pràctica, vaig veure que això de ser cohabitants, després de veure les entrevistes, era molt cansat. I això explica que no resisteixin massa anys com a cohabitants. És com una militància, que dura una temporada, i al final cedeixen. Però no seria el mateix al final, com ara veurem. Per aquests cohabitants, que eren la majoria, que creien que havia de ser així, i tenien aquests principis que volien aplicar, era una espècie de lluita continuada per aplicar aquests principis a la vida quotidiana, i implícitament, i algunes vegades explícitament, per defugir el perill de la situació dels casats. És a dir, el model de la complementarietat. Això era l'any 85-86, jo diria que, la majoria de les persones casades que vam entrevistar, tenien en el seu pilot automàtic un model complementari, mentre que els cohabitants, molt clarament, i n'eren conscients, en tenien un d'igualitari, i l'intentaven aplicar. Conscients que això era difícilíssim, i que si badaven i no vigilaven caurien en l'anterior, del qual volien escapar.

Una de les nostres conclusions era que la cohabitació era una fuga de l'estructura, de l'estructura complementària, que els cohabitants eren trànsfuges de l'estructura, però que normalment, no podien fugir durant massa temps: normalment, hi tornaven a caure. En quin moment?, doncs normalment, tornaven a caure en l'estructura complementària, quan tenien fills. El que no els havia passat en el moment de casar-se, els acabava passant, a la majoria, en el moment de tenir fills. Perquè el tenir fills, per qüestions ja biològiques és una qüestió asimètrica i diferenciada que a més a més aquí es complica moltíssim per totes aquestes coses que ha definit aquí molt bé el professor Julio Iglesias sobre la societat espanyola.

L'organització que representa tenir fills amb un muntatge igualitari, és com la quadratura del cercle. Llavors, en el moment de tenir fills, normalment acceptaven, acabaven acceptant, encara que fos temporalment, i amb l'esperança de temps millors, una actuació diferenciada en que no feien exactament el mateix. I volia dir normalment, en la gran majoria de casos, que els homes eren els principals responsables de portar els diners a casa i les dones eren les principals responsables tenir cura de les criatures i de la resta, igual que els casats. Quina era la diferència doncs? Que això no era d'entrada sinó al cap d'ics anys de cohabitació. És a dir, que no es feia perquè aquest fos el model, sinó que es feia després de sospesar-ho. Amb la qual cosa, donava la impressió que aquesta cohabitació era realment una mena de nuviatge a l'antiga però amb una diferència molt important.

El nuviatge, com ens pot explicar l'especialista del nuviatge que és Julio Iglesias de Ussel, el nuviatge tradicional, era un període en el qual la futura parella, si arribava a quallar, feia un estudi sobre la conveniència social i

econòmica, també personal però molt secundàriament, del matrimoni; es veia si el matrimoni era acceptat per les dues bandes, si les famílies ho acceptaven. En quines condicions viurien. Hi havia una qüestió de conveniència, de veure com la nova unitat podria encaixar dins de l'entramat de les famílies. Era el temps en què es negociava en les famílies quin seria el dot. L'autèntic matrimoni era el dia que es firmaven les capitulacions. En les zones agràries, el dia de la festa del matrimoni, que era al matí, a les nou del matí, es repartien uns panellots i uns bunyols i després no hi havia ni banquet ni res. Se n'anaven a agafar el tren, o no sé a on i "*vistos i no vistos*". L'autèntica festa on es reunien i feien el banquet i es veien les dues famílies era el dia que es firmaven els capítols matrimonials. Per tant, el nuviatge era una cosa que tenia a veure amb la qüestió econòmica.

Aquests cohabitants que esperen quatre anys a tenir la criatura per caure en el mateix on els altres han caigut més aviat, en realitat no estan mirant tant la qüestió econòmica com una qüestió personal, sobretot les dones, però jo diria que també els homes encara que d'una forma menys conscient. Durant el temps de cohabitació, abans de tenir les criatures, es pregunten si amb aquell home, amb aquella parella, amb aquella vida quotidiana, realment podran seguir formant una família igualitària o tornaran a caure en una família complementària. I això és una cosa que només es pot veure vivint, vivint en la mateixa casa, rentant els plats, anant a comprar. Sent nuvis d'aquells que només van al cine, no sabràs mai com es repartiran les tasques domèstiques. La qüestió econòmica és menys important, si està basada en els sous de les dues persones, però en canvi, la qüestió del tarannà personal, del *modus vivendi*, de la vida quotidiana, esdevé principal. Per això, viure junts era la forma de saber si això era viable o no. I de fet, tenir criatures, acceptar tenir el primer fill, que sempre era controlat, -vaig trobar un sol cas de cohabitants que tinguessin un fill una mica per accident-, o bé, portava que la gent es casés, o bé, era l'equivalent al matrimoni.

Tenir un primer fill, per una parella cohabitant, era pràcticament el mateix que casar-se, era adquirir un compromís dins del qual, fins i tot es podien admetre temporades llargues de vida desigual (tot i que aquesta darrera afirmació sigui una suposició per manca d'observació de la durada). Per tant, vam arribar a la conclusió que els cohabitants eren un col·lectiu experimental, que estaven experimentant un nou tipus de convivència, la parella igualitària, sobre unes bases bastant ideològiques, i vivien en una mena de militància molt tensa. Per tant, determinades idees que puguin tenir determinats sectors benpensants, i tradicionals, que això de la cohabitació és la disbauxa, són molt equivocades. O sigui realment, els cohabitants que nosaltres vam entrevistar eren bastant calvinistes, tenien una llista de pecats molt més llarga que la dels casats. Perquè havien de complir amb tota una sèrie de criteris, d'igualtat, de canvi social, de no sé quantes coses més; per tant era una cosa molt cansada i no és de sorprendre que d'aquesta manera no hagi prosperat.

El plantejament que vam fer en aquell article, ens va portar a aquest concepte de transició familiar. Hi ha una família complementària, que és la família, i es crea a partir del matrimoni, i hi ha, teòricament, una idea de família igualitària que encara no existeix però de la qual ja hi ha elements

importants, que realment és un objectiu per un sector important de la gent, al menys per un període de la seva vida.

M'ha agradat molt quan el Julio ha dit que tots aquests canvis de la família moderna, que això no ve d'ara, que això ve de la revolució industrial, i que moltes coses com el treball de la dona, que ara es diuen com una cosa molt moderna, han existit sempre. Jo m'alegro de sentir-ho en algú altre perquè jo no em canso de repetir que la meva àvia treballava a la fàbrica dotze hores, i que les seves filles les duia a casa d'una senyora que les aguantava i que, en aquest sentit, la meva mare i les ties van estar més hores lluny de la seva mare que els meus fills, que han estat sempre a la guarderia. Jo sí que sóc d'una generació, d'aquestes intermèdies, que sí que vaig estar a casa amb la mare, però és l'única de tot el llinatge. Ni els anteriors, ni els posteriors. Per tant, està molt bé dir que això ve de lluny.

El que passa és que, encara que les arrels estiguin en la societat industrial, això no vol dir que aquesta transició de la qual jo parlo, s'hagi acabat. No vol dir que estem a l'altra banda de la transició. Jo diria que és una transició que s'ha fet molt lentament, perquè entre d'altres ha sofert cicles regressius -potser després, si em queda temps, en diré alguna cosa-, i que per tant estar a mig fer. I les transicions, el més interessant és quan estan a mig fer. Com la transició demogràfica: és quan està a mig fer, que no estem ni en el règim antic ni en el modern, suposant que existeixin, quan està a mig fer, és quan hi ha l'explosió demogràfica.

Aquesta transició familiar, que és una teoria que s'estigui produint, potser no es produirà mai. Però si realment partim d'un model diferenciat per anar a un model igualitari, hem de reconèixer que en el model igualitari no hi som; només hi som en tot cas, teòricament, i encara no sempre, però en la pràctica no hi som, i no val la pena explicar per què no hi som perquè això ho sap tothom. És la meva idea, precisament, perquè som a mig camí -en el cas d'Espanya, concretament, a mig camí-, en aquesta transició familiar.

S'estan donant moltes de les circumstàncies demogràfiques, que tots coneixeu perquè surten a la premsa cada dia, que són considerades, moltes vegades, com un estat terminal i serveixen de base a previsions demogràfiques, fins l'any 2050. Se suposa que això continuarà com ara: la gent no casant-se, la gent no tenint fills, i això continuarà per sempre. Extrapolen la situació actual fins allà on els arribi l'ordinador. Però jo crec, que, si som en plena transició demogràfica, i aquesta transició demogràfica va cap un objectiu, cap a una situació diferent de la de partida, i ara som al mig, aleshores, crec jo, la situació no és extrapolable. En la transició demogràfica, la situació d'arribada i la de partida són similars quant als nivells de creixement; mentre que la situació a meitat de la transició, és completament diferent, és explosiva des del punt de vista del creixement.

Jo pretenc que una de les conseqüències demogràfiques més importants de la transició familiar, és justament els baixos nivells de nupcialitat i de natalitat que observem actualment. O sigui, definir la transició familiar és anar d'un model complementari a un model igualitari. Ara, segona, aquesta

transició no es fa tranquil·lament, passet a passet, sinó que hi ha ruptures, hi ha discontinuïtats, hi ha crisis. N'hi deu haver més d'una, i això és una cosa que m'agradaria estudiar, si en tinc l'oportunitat. Jo crec que la cosa arrenca al menys del segle XVIII, però fins l'implantament de la coeducació, és a dir, no de l'ensenyament obligatori per nens i per nenes, sinó de l'ensenyament obligatori pels nens i per les nenes ficats dins la mateixa aula, i de l'obtenció dels mateixos nivells educatius, pels homes i per les dones, que és una cosa totalment moderna, no en som conscients, que les primeres generacions, aquí a Espanya, que han anat junts a classe nens i nenes, tot just, encara no s'han casat, com qui diu. Alguns han anat junts en alguna escola molt "progre", però massivament encara no han arribat a l'edat de casar-se, sobretot, si es pensa en l'edat en què s'estan casant ara. El que vol dir que ara encara s'estan casant gent que anaven a escoles de nens i escoles de nenes.

Per a mi, per parlar de coeducació, hem de considerar la que parteix dels tres anys, i a vegades d'abans, des de la guarderia. No és allò dels sis anys, en què els infants la comencen quan tenen una vida anterior de nen o de nena. Ara hi ha coeducació, des d'unes edats en què, quasi quasi, en molts casos, no saben ni parlar. Això implica una voluntat social, a més aplicada per la via coercitiva, perquè tothom ha d'anar a escola, sobretot, a partir dels sis. Implica una voluntat social d'educar igual els nens i les nenes. I això, no passava en els inicis del procés. Per tant, per mi, la transició familiar és un procés que fa molt temps que dura, però què ha passat d'una fase en què, tot i tendint cap a la igualtat, el més important era, la complementarietat. I ara estaríem en una fase en què, tot i la subsistència dels aspectes complementaris, que no es veu com poden eliminar-se, l'important són els aspectes igualitaris, o sigui, que estem en el mateix partit de futbol, però en la segona part.

És a dir, que els resultats comencen a inquietar. Quan dic que abans l'important era mantenir l'aspecte complementari, vol dir que estava bé que les dones treballassin, sempre i quan no deixessin, no perdessin, el control del seu àmbit domèstic, que era el que els donava la seva vàlua. Les dones valien com a dones, no com a professionals. La meua àvia era una excel·lent obrera que feia nusos en un teler, i era la millor obrera de la fàbrica perquè era la que feia més nusos, i no havien de parar el teler perquè els feia sense parar la màquina. Però això no li donava el valor, no li donava un valor social. El que li donava un valor social era si la seva família funcionava, o no?

A Andalusia, quan els dius que a Catalunya venien cigrons cuits perquè les dones treballaven a la fàbrica, i venien el bacallà sec, els cigrons cuits, coses així, el *fast food* de l'època, recordo que a mi, em van preguntar: "si venen els cigrons cuits com se sap si una dona sap cuinar?" Quin és el valor d'una dona que compra els cigrons cuits? Per tant, una dona en aquest sistema, hauria de tenir espai per poder fer els seus propis cigrons, i saber si és una dona com cal, independentment de quantes hores treballi. Per això, estava permès el treball de les dones, però només quan eren joves, quan no estaven casades, només en cas de necessitat extrema, a feines a temps parcial, que no incidissin en el treball familiar i encara segueix essent així.

Aquesta cosa ara del treball parcial, que té tant d'èxit, diuen, entre les dones, segueix sent l'aplicació del fet que la dona pot ajudar sempre i quan no perdi el control del seu àmbit, perquè si se li descontrola la família, si se li descontrola la casa, ja és una fracassada. En canvi, el fracàs professional per les dones no existeix quasi. Considero que és una gran tranquil·litat per les dones professionals, pel fet que no estem angoixades pel fracàs, perquè ningú no ha esperat mai que tinguéssim èxit. Si tens èxit, ets una espècie de... Qui ho hauria dit? En canvi, l'angoixa del fracàs professional que viuen els homes, ha de ser una cosa terrible, que jo no me la puc ni imaginar, perquè no sóc un home. Així de senzill. En canvi, l'angoixa del fracàs familiar, i que els teus fills surtin malament, tota aquesta angoixa, és una angoixa per a dones.

Jo crec que, fins ara, les dones entraven en el mercat del treball, però sense perdre peu en la seva posició bàsica que era la vida familiar, la llar. I els homes, podien ajudar, normalment, en feines molt específiques, portar els nens a "col·le", perquè se'ls vegi el cotxe maco que s'han comprat, no seré mala llengua, però, els homes ajudaven sempre i quan no portessin aquesta ajuda fins a punts sospitosos, en què es posaria en dubte la seva virilitat i altres coses. Evidentment, d'això se'n fa de més i de menys perquè és una qüestió cultural, però això estava molt clar. Jo crec que som davant d'una mutació important, al menys, pel que fa a la banda dones. Les dones ja no juguen més aquest joc. Els homes, no sé per què, es manifesten poc. Tinc la impressió que també hi van una mica a remolc, però que també comencen.

Per exemple, hi comença a haver moviments d'homes que reclamen el dret als fills, i una sèrie de coses, en altres països, i jo crec que aquest és el moviment que veurem en els pròxims anys. És el moviment dels homes per reconquerir parts dels drets sobre la vida privada, que a més han cedit d'una forma absolutament inconscient, en els últims anys, en particular en els drets sobre els fills, i que jo crec que els reclamaran pròximament, i ja els estan reclamant en altres països. En aquest moment, realment, qui s'ha mogut són les dones. S'han mogut per la qüestió de l'èxit del moviment feminista? És possible, però jo sóc més conservadora amb això, crec que les dones van a reclamar una autonomia econòmica, i una part en la vida pública, perquè l'àmbit en el qual elles eren reines ha desaparegut. La reina de la llar; què s'hi fa a la llar? Les criatures estan a la guarderia des de petits, els marits dinen fora de casa, la roba te la compres feta a les rebaixes, molt més barata que si te la cosissis tu mateixa, la cuina és "La Cocinera" o "Campofrío", la gent dina amb el menjar als genolls, mirant la tele. La qual cosa no permet moltes salses, ni moltes coses.

L'àmbit de la dona ha desaparegut, se l'ha menjat la indústria, se l'ha menjat la producció industrial, i els serveis. Les dones no tenen un àmbit on ser reines. Per tant, no els toca més remei, tant si els agrada com si no. Per una banda, les han format com a homes, igual que els homes, i per altra banda, l'àmbit que els era específic, ha desaparegut. L'àmbit de la cura de les criatures, amb la supervivència infantil d'ara, és criar-ne una o dues, que a més, van a la llar d'infants. Molts dels sabers que tenien abans les dones grans estan desvaloritzats. Tens un nét i no te'l deixen tocar, ni per molt que siguis doctor d'universitat, parlo per experiència pròpia, tens un nét i no te'l deixen tocar si

no et vas a rentar les mans, i al final optes per no tocar-lo. Aquestes coses passen, i abans de consultar, tu dius, "fes tal cosa" i no, no, telefonen al pediatra. I tu dius bé, doncs les àvies, jo dimiteixo d'àvia, establiré una relació personal amb aquesta persona, que em digui Anna, jo li diré Clara, i si algun dia descobreix que jo sóc la seva àvia, doncs mira, li pot fer gràcia, no? No m'estic queixant, és així, no?

L'àmbit de les dones ha desaparegut i només queda el que abans era l'àmbit dels homes. Per tant, lògic és que tots estiguin en el mateix. Tant m'és si la gent ha estat educada per sèrie. Ara en aquest àmbit, no tothom hi és admes igual. Això que s'ha dit de l'atur, que les dones casades tenen un atur que ha crescut el mil i escaig per cent, mentre que el dels homes casats ha estat un seixanta i escaig per cent, això és cert i implica una diferència de riscos. També implica una opció de les pròpies dones i de les pròpies famílies, en el cas que moltes vegades l'atur per les dones pot ser més útil, i més rentable, que pel cas dels homes. Una dona, i més si és un atur pagat, sempre pot, durant sis mesos, utilitzar aquests sis mesos molt útilment a la casa, i estalviar diners, i arreglar armaris. Un home, que ha d'estar sis mesos a casa, s'ho pot passar molt malament; tota la família s'ho pot passar molt malament. És veritat que l'objectiu és una família igualitària. Això de construir la democràcia més petita, al cor de la societat, no sé si té a veure amb la igualtat, perquè, perquè hi hagi democràcia tothom ha de tenir un vot.

La democràcia no existeix si no hi ha una certa igualtat, ara, la igualtat jurídica hi és, abans no hi era. La democràcia està basada sobre una igualtat jurídica, no sobre una igualtat social, i de fet, això, no existeix a cap país. En aquest moment, en aquest país, hi ha una igualtat jurídica, en el cas d'Espanya, però, no hi ha una igualtat de fet. I això el que fa és que aquest model igualitari, real, és molt difícil d'aplicar. I jo crec que, perquè estem en unes etapes molt endarrerides respecte a d'altres països, en aquest procés de transició, regna el terror que si bades cauras a la família complementària; aquest lloc d'on se surt i on ningú no vol tornar, perquè a més, es té consciència que no hi ha lloc per estar-s'hi. No es vol tornar a la família complementària perquè tampoc existeix un lloc per la família complementària. Estar-se a casa, per ser reina de la llar, quan no hi ha llar, o la llar no necessita que ningú no hi faci res, i per un marit que no tindrà prou diners per mantenir-te com una reina, no és una perspectiva que realment es pugui considerar.

Es com el plany d'un camperol rus després de la revolució en una pel·lícula de Maiakovski, que deia: "Viure com abans no puc, i viure com ara no en sé". Això és igual, viure com abans, la parella complementària, per la gent jove, pràcticament no es pot, perquè hi ha molt pocs homes que puguin mantenir dones joves, i de cap edat, i amb el nivell de demanda actual, i és lògic que les dones no s'hi conformin, perquè no existeix una autèntica oferta que faci goig. I viure com una parella igualitària, no se sap com, ni existeixen les condicions. Solució, no es fan parelles. És a dir, s'espera temps millors, com abans no podem, com voldríem, però potser podrem si esperem prou, per tant esperem.

Si això fos així, explicaria una de les paradoxes més flagrants, pel que fa als indicadors demogràfics i d'activitat a Europa. Hi ha aquesta teoria que corre i que m'ha agradat molt que tu l'hagis desmentida, que el causant de la baixa fecunditat és el treball de la dona. Jo dic, el causant de la baixa fecunditat és la impossibilitat d'un treball per la dona, és a dir, la causa d'aquest clot, d'aquest nivell tan baix de la fecunditat en què ens trobem avui dia, és el fet que no hi ha prou treballs per les dones.

Si mirem Europa, veurem que la relació entre fecunditat i activitat és negativa a molts països. Però s'hauria de veure si això no és un resultat, en part, de la forma d'observació. Això acostuma a ser una mesura transversal, és a dir, les dones que tenen una criatura en el moment recollit per enquesta o per butlletí de naixements, pot ser que siguin inactives. Però no és segur que hagin estat inactives abans ni que siguin inactives després. Si ho mirem en longitudinal, ja la relació és menys forta, perquè lògic és que les dones tinguin períodes d'inactivitat més importants quan tenen criatures, o que les dones que tenen criatures aquell any estiguin més inactives, no perquè estiguin en permís de maternitat, sinó perquè, a vegades, la gent aprofita un temps en què no pensen treballar, o no poden treballar, per tenir les criatures.

Hi ha una gestió de la pròpia biografia, que fa que hi hagi una correlació lògica i saludable entre inactivitat i naixements d'aquell període. Ara, sobre les biografies, que és l'autèntica vida de la gent, segurament, la relació és menys clara. Si s'observa les dones inactives en aquell moment, tenen més fills que les actives, però en canvi, a nivell europeu, aquesta relació no funciona a nivell macro. El país de més alta fecunditat d'Europa, en aquest moment, si no ha canviat, és Suècia. Estan a més de 2,1 fills per dona. Ara em direu que això és conjuntural, però Suècia no ha baixat d'1'5, i nosaltres estem a 1'2. En els moments en què van estar més baixos, en els anys 70 i principis dels vuitanta, estaven a 1,5. No han baixat mai al nivell que estem nosaltres. És veritat que nosaltres estàvem a 2,7 ó 2,8 a l'any 75 i els suecs mai no han passat del 2,2 en tot el segle XX. Però a Suècia, en aquest moment, tenen la màxima fecunditat d'Europa. Estan desbordades les guarderies per l'onada de naixements. I passen més coses curioses a Europa que ara us diré.

Suècia és el país amb més alta activitat femenina, de tots els països del món industrialitzat, i del món en conjunt. Però hi ha països on treballen totes en l'agricultura i no estan censades. Ara bé, dels països industrialitzats, Suècia és el país amb més alta activitat. I el de més alta fecunditat d'Europa. En canvi, Espanya, Itàlia, Portugal i Grècia, que tenen els mínims mundials en aquest moment, es distingeixen, sobre tot Espanya i Itàlia -Portugal és una mica diferent-, per la baixa activitat femenina. O sigui, que la mínima fecunditat està en els països de mínima activitat femenina. Si anem a països intermedis, països com Holanda, o Alemanya, països on les dones casades treballen poc, tenen fecunditat més baixa que països com França o Anglaterra on les dones casades treballen més. Per tant, a nivell europeu, la relació entre activitat femenina i fecunditat no és negativa, com tothom pensa, sinó positiva. Allà on hi ha més activitat femenina, hi ha més fecunditat, i on n'hi ha menys, hi ha menys fecunditat. Això no m'ho invento.

Però llavors, tots tenim la idea que no es tenen fills perquè la dona treballa. No, no es tenen fills perquè la dona vol treballar. Perquè necessita el seu treball com ingressos, perquè és incompatible tenir fills i treballar, i pensen que, si tenen aquests fills no podran treballar; ja cauran per sempre a la llar, com si fos una trampa, i no en sortiran mai més. I d'aquí vénen aquestes opcions defensives, que d'una altra manera podrien ser considerades com irracionals, si no fos per la por. Les dones joves, de vint a trenta anys, que passen una temporada llarga a l'atur o que estan estudiant, a vegades amb moltes hores d'estudi, però d'altres no tant, i tenen parella, no tenen criatures, a vegades perquè no tenen ni casa, però a vegades, en poden tenir però no les tenen, perquè esperen a passar oposicions, a tenir una feina tots dos, etc. Esperen a tenir uns ingressos, per tenir les criatures. I el dia que tinguin les dues feines, i els ingressos, no tindran ni mitja hora lliure.

Des del punt de vista de la gestió del temps, seria molt més útil i raonable tenir les criatures quan no tens una feina a temps complert, i tenir la feina de tenir criatures enllestida, que no esperar a tenir-les als 35 anys. Però això no es pot fer perquè no s'està gens segur que si tens les criatures quan en tens 25, mantinguis les oportunitats i no caiguis per sempre en una posició d'on no podràs sortir. I és aquesta transició incompleta, la que porta a un comportament totalment defensiu.

En aquells països on el 80% de les dones són actives, que vol dir que tenen una acceptació i un lloc fet en la població activa, ja no es dona aquest comportament. Les sueques, avui dia, estan entrant en el que se'n diu la via lenta de carrera, mentre que els suecs van per la via ràpida. Com més lenta és la via de les dones, més ràpida és la dels seus homes. Que és la via lenta? La via lenta, vol dir que estudies, tens una primera feina, tens una criatura i et cases, o et cases i tens una criatura, o tens la criatura sense casar-te, i llavors et donen, pels suecs em sembla que són sis o nou mesos de permís de maternitat o paternitat. Però l'agafen les dones, no ens enganyem, amb el 80% del sou que tenies, i si llavors tens una segona criatura, abans de l'any i mig, et mantenen el mateix ingrés també per la segona criatura. O sinó tornes a treballar amb un horari reduït, fins que la primera criatura té sis anys, i si entre tant tornes a tenir una segona criatura, el pare i la mare poden agafar l'horari reduït, i em sembla que hi ha un percentatge d'homes, però essencialment són les dones, les que ho agafen. I això vol dir que, si comences als 23 o als 24 com es feia abans, o als 22, als 30 ja tens les criatures passades dels 6 anys i et pots dedicar a les "coses serioses" sense interrupció.

Mentrestant com que tens menys ingressos que si haguessis fet carrera, perquè encara que et paguen, et paguen sobre el sou que tenies quan tenies 22 anys, mentrestant, l'home, casat o cohabitant, o el que sigui, que comença a apreciar el fet de tenir una família (perquè ha perdut tots els drets legals sobre els fills menys el de pagar per ells, i això no és un dret, sinó una obligació) els homes, dic, són molt més de parella del que eren abans, i fan hores extres i porten diners a casa en aquest període en què la dona fa la via lenta. Com que treballen molt, i fan moltes feines, fan la via ràpidament i es promouen més ràpid i per tant, quan tenen 33 anys, tots dos treballen, però no amb les mateixes condicions. Les sueques estan fent això.

Regressió? Jo dic que no. És regressió des de l'òptica que tenim ara aquí, no ho és per a ells; ja no tenen la nostra òptica, perquè no tenen la mateixa por de quedar-se a casa per sempre. Allà, de mestresses de casa professionals, no se'n fan. Llavors ells estan considerant ara una cosa que aquí és tabú i que no es vol considerar, que és que evidentment no treballant o treballant poc abans dels 30 perds oportunitats, però que no tenint fills abans dels 30 o dels 35 potser te'n perds més. Que a base de postposar, postposar, i postposar el formar família, pot molt ben ésser que et quedis sense família. I que sempre és més fàcil començar una carrera professional als 35 que començar una carrera familiar als 35.

És bastant menys arriscat, perquè no intervenen factors biològics, com en el cas de les dones, que aquí sí que hi ha una desigualtat. Els homes poden començar una carrera familiar als 45, però les dones, si no l'han començada als 35, ho tenen bastant difícil. Que passa, que això és un discurs tabú, el de dir, "atenció, nenes", sobretot nenes, no nens, a veure, nenes, si no us espavileu potser no tindreu fills. Els homes també, però no ho escolten, perquè sempre pensen que se'n podran trobar una de jove, quan ells siguin grans, cosa que és molta fantasia perquè el mercat matrimonial, -però d'això avui no en parlaré- no els serà tan favorable com ho és avui dia. Les dones sí que ho veuen, i en les entrevistes tenen una angoixa perquè veuen, estan amb el rellotge, jo ja tinc 27 anys, i encara me'n falten tres per decidir-me a tenir les criatures, jo ja en tinc 31 i ja hi hauria de pensar. Comencen a valorar la qüestió de la constitució familiar com una cosa tan important com la constitució d'una carrera professional.

Faré propaganda, per acabar, d'un treball meu, que té un títol provocatiu però que no ho és, que es diu "*¿Es compatible la protecció de la familia con la liberación de la mujer?*" El treball no sols és compatible, sinó que és necessari, ja que si no es protegeix la família, no hi ha alliberament de la dona. Ha estat molt bé avui, quan ha dit en Jordi Cots, que no es podia, quasi bé, fer una declaració a favor de la família, internacional, per por que no incidís en els drets dels seus membres. Jo penso que això també és producte de la por, o producte de les relacions de passat, no de les relacions cap on anem. Jo penso que l'alliberament de la dona no sols vol dir l'alliberament de la dependència econòmica de l'home, sinó que vol dir, poder realitzar-se com a persona en tots els àmbits.

Les dones segueixen avui dia amb la mateixa contradicció que ja portem des de fa molt temps: o vida familiar, o vida professional o pública. Perquè això també afecta la participació en les esferes polítiques. Abans era: si guanyes més que el teu home, si no ets mai a casa, si els cigrons et queden durs, fracassaràs amb la teva família, per tant, limita la teva vida pública, per poder triomfar en la vida privada. I avui dia és: si tens criatures, si et cases, si cuines, si tan sols aprens a cuinar, no faràs mai res de bo, seràs una pària professional. Per tant, no et casis, no badis, que sinó no faràs res. Però, avui dia, la llibertat de les dones és la llibertat de saber quina mutilació prefereixes.

Als homes, ara per ara, no els havien obligat a decidir això. És més, un home, com millor li anava professionalment, més possibilitats tenia de muntar-s'ho bé familiarment. I són els homes fracassats professionalment els

que, moltes vegades, com a conseqüència, tenen també problemes familiars. Per tant, en els homes és més greu, per aquells que els va malament, perquè ho acumulen tot. És més injust, però com a mínim, no han de triar quina felicitat volen. O totes, o cap. En canvi, les dones, no. Què volem? Estem en unes generacions, que s'estan fent grans, que estan passant dels trenta, fins i tot dels trenta cinc, que han optat per la professió, i pels estudis, i per adquirir curriculum, amb l'esperança, justament, de poder ser algú, i poder formar una parella igualitària, però que possiblement els està passant el temps.

Si no hi ha una protecció per la família, jo entenc que la família que ha de ser protegida, és la família parentofamiliar, no la família conjugal. Protegir la família conjugal, vol dir, protegir la complementarietat, avui dia. La família conjugal, és a dir, les relacions entre gent que són iguals, ja s'ho faran; no necessita intervenció. El que necessita intervenció és la protecció d'aquelles persones que estan cuidant criatures, que estan en una situació que és un servei social. Això recau sobre les dones. Si no es troba una forma mitjançant la qual les dones puguin compatibilitzar vida privada i vida pública, no pararem d'anar per cicles. Hi haurà una generació de dones que donarà prioritat a la vida privada, i que després quedaran bastant penjades professionalment, i n'hi haurà unes altres que es tiraran a la professió i arribaran als quaranta o quaranta-cinc anys i hauran d'adoptar criatures en països exòtics, i a la següent escarmentaran i tornaran a la vida privada, i així, successivament.

Per tant, mentre no s'arribi a la fisis, que s'hi arriba, d'aquesta transició cap a una família igualitària -i per això s'ha de comptar amb els processos socials espontanis, però també amb les intervencions polítiques que s'hi facin-, crec que la demografia i la vida quotidiana de les dones i dels homes, anirà donant batzegades. Volia dir més coses però no les dic, només que es podria fer una extensió d'aquest tema.

Quan es parla de transició familiar, avui he pensat que fora millor dir-li transició conjugal, perquè la família també comprèn les altres generacions. I crec que també hi ha un altre fenomen de transició important, de la família centrada sobre els pares a la família en què els protagonistes són els fills. Tots dos fenòmens es podrien insertar dins d'un procés general d'individualització i de canvi d'unitat de referència. Però això ja és molt complicat i ho deixaria per a futures situacions. Moltes gràcies.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALABART, A; CABRÉ, A.; DOMINGO, A.; FABRÉ, A. i STOLCKE, V. (1988) La Cohabitación en España: un estudio en Madrid y Barcelona. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, Serie Estudios y Encuestas núm. 8.

ALABART, A; CABRÉ, A.; DOMINGO, A.; FABRÉ, A. i STOLCKE, V. (1988) "Els rols en el matrimoni i la cohabitació: un estudi a l'àrea de Barcelona". En Papers, núm. 30, pàg. 139-158.